

Z NEPUBLIKOVANÝCH DIALÓGOV IGORA HRUŠOVSKÉHO

K nedežitým 90. narodeninám Igora Hrušovského
(14. 4. 1907 — 18. 7. 1978)

Z Hrušovského nepublikovaných (a v čase ich vzniku v polovici 70. rokov nepublikovateľných) dialógov, ktoré boli pripravené do knihy: **Monológ a dialógy** (vyšla v oklieštenej podobe v Bratislave 1980), uverejňujeme dva: Dialóg s čertom a Nehnevaj sa Igor..., v ktorých rekonštruoval svoje polemiky s Andrejom Siráckym a Michalom Topol'ským. Pripominame, že v rukopise zostali a na uverejnenie čakajú aj ďalšie Hrušovského nepublikované dialógy s postavami vtedajšej oficiálnej marxistickej filozofickej scény (vystupuje tu okrem A. Siráckeho a M. Topol'ského aj T. Halečka, J. Bodnár, L. Holata, K. Hájek, V. Cirbes a ďalší).

Tieto dialógy nám približujú Hrušovského interný spor s dogmatickým marxizmom, ako aj základné črty jeho vlastnej dialekticko-štruktúrálnej filozofickej koncepcie. Prítomné texty nás síce sotva prekvapia novými, či doposiaľ nepublikovanými náhľadmi, neukazujú na nový posun Hrušovského stanovisk voči oficiálne publikovaným prácam (naposledy **Dialektika bytia**, Bratislava 1990), ale vďaka svojej dialogickej forme nám sprostredkujú verný obraz dobových filozofických polemik, ako prebiehali v polovici 70. rokov na póde oficiálnych filozofických inštitúcií.

Obidva dialógy uverejňujeme v ich pôvodnej, neapretovanej podobe. Hrušovským podčiarknuté slová a tituly uvádzaných publikácií sme dali vytlačiť kurzívou.

Vladimír Bakoš

DIALÓG S ČERTOM

Každý človek je determinovaný historicky, svojou spoločenskou príslušnosťou; existencialisti hovoria, že osud ho vrhá do určitej konkrétnej situácie. Treba však zdôrazniť, že človek má popritom svoju osobnú aktivitu a históriu. Silný jedinec je schopný integrovať stimuly vynárajúce sa z existenčného prostredia výrazne a osobnostne charakteristicky. Životná púť menej konsolidovaného jedinca sa vždy ľahko rozpadáva na disparátne životné úseky. Vtedy sa v živote človeka mechanicky

Redakcia ďakuje prof. Mikulášovi Hrušovskému za láskavý súhlas s uverejnením dialógov jeho brata I. Hrušovského.

uplatňujú etapove príznačné spoločenské vzory a normy: Stáva sa takrečeno reflexom bezprostredne doliehajúcich nárokov super-ega.

V tomto dialógu rozvineme konfrontáciu takéhoto neuceleného a nestmeleného človeka s partnerom inšpirovaným dialektikou dejín. Konkrétnejšie povedané: rozvineme v ňom konfrontáciu filozofa A, ktorého aktivita a osobné ambície vyrastajú vždy bezprostredne a pohotove zo super-ega doby, a filozofa B, inšpirovaného štúdiom peripetii dejín.

Tento dialóg však nijako nevyviera z uvoľnenej obrazotvornosti, ale zachycuje určitý markantný výsek tejto histórie v oblasti filozofického myslenia, a to takmer doslovne. Poznávam, že do úst filozofa A vkladám aj slová dvoch-troch jeho kolegov, ale len preto, že ich mohol vysloviť aj on sám.

* * *

I

(1937-1939)

A. Všetci sme synovia boží a za svoje skutky zodpovední pred otcom nebeským.

B. Nevrav! Veď kedysi, tuším že roku 1924 si sa doslova vyjadril, že všetko vzniklo v potu tváre človeka a že boh je povera.

A. Uváž, že vtedy som bol ešte mladý a nevykvasený študent v kruhu rojčivej mládeže, ktorá citlivo a ťažko prežívala biedu vojnových rokov i povojnových čias. Boli to však poctiví chlapi, i keď plní chiliastických túžob a ideálov. No teraz sme už dávno dospeli a zreli ľudia, zodpovední učítelia nastupujúcej generácie. Pribudlo rokov i skúseností a my cieľavedome nadväzujeme na veľký odkaz našich národných buditeľov ako aj na duchovné dedičstvo našich cirkevných učiteľov.

B. No veď ešte uvidíme!

II

(1953-1960)

B. Čo je s Tebou? Všimol som si, že si opäť konvertoval.

A. Veď vieš: tempora mutantur et nos mutamur in illis. Prežili sme veľký dejinný otras. Bola to veľká škola života a devalvovala mnohé spoločenskokultúrne hodnoty, ktoré sme veľmi pevne vyznávali. Predsa len sa ukázalo, že niekedy mládež lepšie vytuší pravdu, ako tzv. sebaistí dospeli a skúsení ľudia. Treba nadväzovať na mladistvé city a viery. Ako sa ukázalo, to ostatné je tradičný balast, ktorého sa musíme striasť.

B. Prijímaš teda opäť a teraz už azda definitívne materialistický svetonázor.

A. Tak je. Ľudí k poznaniu privádzajú často iba veľké otrasy alebo silný vonkajší tlak. O svetonázorových otázkach som úporne uvažoval a došiel som k nezvratnému presvedčeniu, že hmota je demiurgom všetkého bytia, prvou príčinou všetkých príčin a účinkov.

B. No fajn. Ale spomínam si, že kedysi si takisto definoval boha. Nie sú v pozadí predsa len azda konjunkturálne motívy?

A. Strúhaš hlúpe žarty...

B. ... súc k nim inšpirovaný. Prepáč, ale tak pohotové a radikálne vystriedanie presvedčenia, a to bezprostredne po krachu reakčného režimu, ma skutočne prekvapilo. Z teologizujúceho filozofa stal si sa razom materialistom. Pri všetkom radikalizme si sa však nezbabel hriechov minulosti.

A. Ako to? Aké sú to reči?

B. Veď teraz definuješ pojem hmoty ako skutočnosť rovnako vrcholnú a dokonalú ako si predtým definoval boha. Predtým Boh a teraz Hnota javí sa Ti ako "nositeľka" a "zdroj" všetkej konkrétnej existencie. Si vlastne teologizujúcim materialistom.

A. To sú naozaj nejasné poznámky! Zdôvodňujem ja svoje materialistické presvedčenie aj inak a v celej komplexnosti, takže napokon budeš musieť uznať, že som dospel k skutočnej pravde v jej zložitosti, a uveriť, že ju budem vždy aj vyznávať.

B. Žarty teda nabok! Skutočne som si už všimol, ako sa slovom i písmom priznávaš k demier cri materialistického svetonázoru, formulovanému tak výrazne a jednoznačne J. V. Stalinom. Nehnevaj sa, keď Ti poviem, že je to celkom zrejme "kopernikánsky" obrat v peripetiách Tvojho ideového vývinu. Dočítal som sa nedávno, ako pranieruješ takých lokajov buržoázie ako boli a sú Dewey, Sartre, Russell, Whitehead a mnohí iní. S akým hnevým pátosom odhaľuješ ich, ako vravíš, pokryteckú morálku, z ktorej niet východiska.

A. Skutočne sú to špinaví filozofickí tmári. Ale majú aj u nás doma svojich stúpcov a vyznavačov rôznych odtienkov a svojich špiónov. Som pevne presvedčený, že osud, aký stihol Trajčo Kostova, Rajka, Slánskeho atď., neminie ani ich ďalších domácich a zahraničných stúpcov a pomáhačov.

B. Spomínam si, ako si s rozhorčeným tónom písal, že u nás už odhalili celé bandy špiónov, diverzantov a zradcov, a že rovnako rozdrvení budú aj ďalší kozmopolitickí a buržoáznacionalistickí štváči a gauneri.

A. To ešte nie je všetko! Už dávnejšie som zbadal, že pod kepienkou pokrokovosti sa rafinovane maskuje reakčná podstata tzv. slovenskej kultúrnej avantgardy. Jej jadro sa zgrupovalo, ako iste vieš, roku 1937 v združení Vedeckej syntézy neblahovej povesti. Vo svojom zborníku z roku 1938 *Áno a nie* vyslovili predstavitelia tejto pseudoavantgardy tézu, že "naše úsilie nemôže slúžiť žiadnej >ideológii<". Tu sa vykľulo šidlo z vreca pri všetkej ich opatrnosti. Pomysli si len! Takáto téza a k tomu v napnutých dňoch roku 1938!

B. Pamätám sa však, že citát, ktorý uvádzaš, sa končí slovami: "naše miesto je v radoch bojovníkov proti kultúrnemu spiatočníctvu". Nezdá sa Ti, že tá "ideologická" poznámka mala iba maskovať ich skutočné záujmy proti nastupujúcemu klérolašizmu, keď sa už nedalo písať otvorene?

A. Nesúhlasím. Spomeň si, že Leninovi bolo vždy milšie, keď niekto vedel jasne, čo chce a keď o tom otvorene hovoril. Dokonca mal radšej aj otvoreného nepriateľa, lebo mal vôbec radšej každú charakternosť. Napísal som o tom nedávno

jednu zásadnú stať. Konštatujem v nej tiež, že rozpor medzi klérofašizmom a tzv. kultúrnou avantgardou u nás bol presne taký - použijem tu Leninovo prirovnanie - ako medzi dvoma zlodejmi, ktorí sa pobili.

B. Zdá sa mi, že toto prirovnanie kríva.

A. Ale kdeže! Je to principiálny prístup. Pevne som presvedčený, že ak názory tzv. pokrokovej inteligencie, združenej v rokoch 1937-1940 vo Vedeckej syntéze, v podstate slovenských novopozitivistov a surrealizmov, pomáhali vraj rozkladať jednotu klerikálneho tábora, ide tu naozaj o analógiu s vyvrcholením protirečenia v tábore imperializmu. Neraz som to podrobne zdôvodnil aj v tlači a zvlášť podrobne roku 1957.

B. Pýtam sa však, či náhľady príslušníkov Vedeckej syntézy nemohli motivovať politickú aktivitu, ktorá sa stala zložkou jednotného protifašistického frontu?

A. Rozhodne nie! Nie je náhodné, že ich činnosť pozitívne hodnotil zradca a záškodník Vlado Clementis a že taký vykričaný buržoázny nacionalista ako bol Karol Šmidke, udelil im hodnosť čestného člena Zväzu slovenských partizánov vraj za prehlbenie a upevnenie protifašistického postoja slovenského ľudu.

B. Dovoľ predsa, dobre sa pamätám aký ohlas mala Vedecká syntéza v radoch našej mladej, ešte nevykvasenej inteligencie, akým bola povzbudením.

A. Ako vidím, aj Ty si taký typický rozkolísaný intelektuál. Chýba Ti bojovnosť, stranickosť a principiálna dôslednosť.

B. Ej, ale si sa radikálne preporodil. V časoch Vedeckej syntézy sám si ešte ako "otvorený nepriateľ" vyznával buržoáznu demokraciu, idealizmus a náboženstvo, a teraz horlivo pomáhaš odhaľovať údajných nepriateľov, ktorí sa vraj votreli do radov skutočne progresívnych ľudí, za akého nepochybne pokladáš aj samého seba.

A. Skutočne, usilujem sa byť taký. V otázke pokroku treba byť principiálnym. Tieto otázky nevyriešime nijakými pseudodialektickými subtilnosťami. Tvrdím: alebo dôsledne a pevne zastávaš a uplatňuješ materialistický svetonázor ako jedine progresívny prístup k riešeniu sociálnych kontradícií, alebo vyznávaš idealistický svetonázor, a ten je nevyhnutne reakčný.

B. Jednako len niektorí naši historici filozofie, ktorí sústavnejšie skúmajú dejinno-filozofický materiál, tvrdia, že si treba všímať aj vnútorné rozpory relatívne pokrokových a už prekonaných tendencií v rámci samého idealistického svetonázoru.

A. To však je zrejмый doklad rozmeľňovania a zahmlievania principiálneho prístupu, ktorý jediný má perspektívny význam a pomáha dopredu progresívnym a revolučným spoločenským triedam. Je to prejav sociáldemokratizmu, buržoázneho nacionalizmu a vôbec protimarxistického prístupu. Ešte výstižnejšie: je to záškodnícky revizionizmus, výraz marazmu buržoáznej ideológie.

B. Bolo by však želateľné podložiť to meritómnym rozborom.

A. Ale čo! To je len póda pre intelektuálne, v podstate dekadentné vykrúcačky. Otvorene musím povedať, že striktné nerozlišovanie a neuplatňovanie postoja jednoznačne materialistického a zjavne idealistického pri hodnotení dejín filozofie a ideológiei vôbec, znamená podliehanie buržoázny filozofickým náhľadom, ktoré hrubo skresľujú a falšujú históriu a vývin filozofie.

III

(1965-1968)

B. Čože si taký zamyslený? Azda Ťa v posledných rokoch opustil Tvoj bojovný temperament?

A. Uvažujem už dlhšie o tom, čo je vlastne revizionizmus, čo je kontrarevolúcia, čo je imperialistická reakcia, špionáž atď. a čo nie je toto všetko. O týchto otázkach som nedávno písal aj v dennej tlači.

B. No, to je opäť veľké prekvapenie! Veď je to zase ďalší radikálny zvrst v Tvojom ideovom formovaní. A nie si už žiaden mladík.

A. Bokom žarty! Ja skutočne už *dlho* a *namáhavo* uvažujem o udalostiach dnešných čias, najmä o podstate nášho obrodného procesu. Roznýtšľam napríklad o tom, či naša konečne už slobodná tlač, rozhlas a televízia, či všetko toto nevyvoláva, aby som sa mierne vyjadril, nedorozumenie u niektorých našich spojencov, u ktorých vlastná situácia a ich vlastný model socializmu nadobudol takú všeobecnú podobu, že sa im zdá každý iný model svätokrádežou.

B. To si ma zas prekvapil, sotva sa viem spamätať.

A. Chovaj sa už konečne dôstojne, opäť máš niečo proti mne. Uvedom si predsa, že ide zrejme o organizované ťaženie, pripomínajúce v zriedenej forme Informbyro, proti demokratickým a socialistickým silám v Československu.

B. A to hovoríš Ty?

A. No a? Čo sa Ti nepozdáva? Ani Ty by si nemal spať! Je najvyšší čas, aby si zanechal svoje nepodarené žarty a pripojil sa k nášmu obrodnému úsiliu. Ináč, na moj veru, nebudeme s Tebou rátať.

B. Dobre, dobre. O akú obrodu Ti vlastne ide?

A. Bysťu bohu, čo sa nepamätáš na procesy z päťdesiatych rokov, ktorých inšpirátori a režiséri zaraďovali skutočných kritikov chýb a nedostatkov nášho režimu hneď do kruhu špiónov a agentov kontrarevolúcie?

B. Ale pravdaže pamätám. Len ma prekvapuje, že práve Ty mi to pripomínaš.

A. No a čo? Vyvíjame sa predsa a dnes už hlbšie vidíme do vecí, ktoré sme poznali len povrchné. Pokiaľ ide o moju profesionálnu aktivitu v spoločenských vedách, dospel som k nezvratnému presvedčeniu, že uplynulé dvadsaťročie, najmä obdobie tzv. kultu osobnosti, dogmatizmu a vulgarizovania marxistických poučiek zapríčinilo, že sa nové javy vo vývine spoločnosti hlboko vedecky neanalyzovali, a v panujúcej ideologickej atmosfére ani nemohli, a že ak sa ich interpretácia rozchádzala s dogmou, proste sa odmietala a odsudzovala.

B. Hovoríš, že je to Tvoja nezvratná mienka?

A. Tak je. Celé toto obdobie deformácií nášho spoločenského vývinu a umŕtvenia marxistického myslenia vyústilo napokon do niekoľkých ničím neotrasiteľných téz, fráz, poučiek a doktrín.

B. Máš pravdu. Skutočne naša veda, najmä spoločenské vedy, mohla sa pohybovať iba v rámci anticipovaných schém. Dôsledok faktu, že naša veda a v prvom rade

filozofia zanedbali svoju špecifickú problematiku a svoj ústredný výskum, ktorý je predpokladom optimálneho rozvoja aplikovaného výskumu a skutočnej pomoci praxi, bola chronická, mnohoročná stagnácia našej vedy a filozofie.

A. Práve preto s veľkou pozornosťou sledujem svetový zápas v rámci marxistického myslenia medzi tvorivým, nefalšovaným a sebe samému verným marxizmom a medzi jeho dogmaticko-revizionistickou deformáciou. Uverejnil som o tom aj niekoľko zásadných úvah.

B. A medzitým už uplynulo takmer dvadsať rokov od februárových udalostí roku 1948.

A. Treba si už konečne jasne uvedomiť, že niet nijakého uzavretého systému marxistickej filozofie a ani nijakých nezmeniteľných vedeckých poznatkov, ustrnutých v dogmy. Dogmatické poňatie akýchkoľvek poučiek predsa odporuje povahe historických procesov a je prekážkou rozvoja nových poznatkov.

B. Prišiel si teda konečne na to, že marxizmus je otvoreným systémom poznatkov, pre ktorý nič nie je uzavreté, hotové, definitívne.

A. Je to doslova tak. Keby marxistické myslenie nebolo bývalo po celé desaťročia brzdené nezmeniteľnými dogmami a svojvoľným vymedzovaním okruhu problémov a tém, menej by sme dnes hovorili o zaostávaní spoločenských vied.

B. Nielen spoločenských vied. Ba možno povedať, že to platí o našej kultúre vôbec. Spomínam si, ako si ešte aj v roku 1960 opätovne tvrdil a písal, že napríklad aj Laco Novomeský vždy podliehal dekadentným prúdom súčasného zahŕňajúceho umenia a že vyznával estetický formalizmus. Doslova si písal, že vystupoval proti tzv. dogme marxizmu-leninizmu, a preto vraj túto tzv. dogmu ani neaplikoval v živote, v kultúre a ani vo svojej poézii.

A. Priznávam, mýlil som sa, ale mýlili sa aj druhí. V usilovaní o pravdivé poznanie má človek predsa právo na omyly. Dnes už uznávam a som o tom pevne presvedčený, že Laco Novomeský je veľký umelec.

IV

(1970-1975)

1

B. Práve som čítal Tvoje úvahy o revizionizme. Zdá sa mi, že v línii antagonistickej protikladov Tvojej ideovej aktivity nastal nový kopernikánsky obrat.

A. Sakra, čo zase máš?

B. Píšeš predsa v diametrálnom rozpore so svojimi vyhláseniami zo šesťdesiatych rokov, že nebolo správne, keď niektorí ľudia počas uplynulých desaťročí prahnerovali "utilitárny, apologetický a komentátorský" charakter našej vedy a najmä filozofie.

A. No a nemám pravdu? Prišiel som po namáhavom premýšľaní na to, že z mameštiackej mentality a pseudorevolučnosti, ktorých rezidúá sú v našej spoločnosti ešte prekvapivo mocné, vyplývajú rozličné revizionistické idey a pokusy o "vylepšenie" marxizmu-leninizmu. Som o tom pevne presvedčený.

B. Ale keď ešte celkom nedávno, pred augustom 1968 si hovoril a písal niečo celkom iného.

A. Nesmieš ísť na to pomocou buržoáznej logiky. História sa predsa vyvíja dialekticky a ja ešte nie som taký starý, aby som nebol schopný skúmať nové udalosti našich dejín, ideovo sa vyvíjať a prehlbovať svoje poznatky. Vkočili sme do novej etapy našich dejín a mnohé veci po skúsenostiach posledných rokov chápem už oveľa hlbšie a adekvátnejšie.

B. Na rozdiel od svojich úvah z posledných rokov tvrdíš teraz, že marxizmus nie je nijaký "otvorený systém". Takýto systém, ako hovoríš, obsahuje priestor aj pre skepsu a v ďalšej súvislosti pre prenikanie antimarxistickej ideológie.

A. Naozaj, prišiel som na to, že teória otvoreného systému marxistickej filozofie je vlastne protimarxistická, že implikuje postupne opúšťanie základných kategórií marxizmu-leninizmu, konkrétne napríklad pojmov materiálneho substrátu, substance, teórie odrazu a podobne.

B. Treba teda podľa teba uplatňovať zvýšenú bdelosť a ostrážitosť voči tým filozofom, ktorí sa tvária ako marxisti, no sú to v podstate ľudia, ako vravíš, posadnutí úchylnými koncepciami, ktoré nemajú nič spoločného s autentickým marxizmom. Podľa Teba sú to revizionisti, nepriatelia oveľa zákernejší než je otvorený a čestný nepriateľ.

A. Konečne si to správne pochopil. Podľa revizionistov treba vraj novo definovať, reinterpretovať kategórie marxizmu-leninizmu v svetle nových javov a udalostí. Takýto argument hrá úlohu trojského koňa. Je iba zámienkou pre rozkladanie učenia klasikov marxizmu-leninizmu zvnútra. Nejde tu len o nejaké nevinné úsilie o reinterpretáciu, ale fakticky o "opravu" dialektického materializmu, napríklad štrukturalizmom. Skutočne je to tak: príčiny krízy v radoch našej rozkolísanej inteligencie sú najmä v zriekaní sa substančnej ontológie a v podliehaní vplyvom štrukturalizmu. Preto je nástojčivo potrebné ustavične sa vracieť ad fontes, to znamená študovať klasikov marxizmu a oboznamovať sa s výsledkami sovietskej vedy a filozofie.

B. Ale keď práve v Sovietskom zväze sa venuje mimoriadna pozornosť spresňovaniu a modifikáciám definícií a interpretácií kategórií dialektického materializmu a ich súvislosti v svetle objavov modernej vedy. Týka sa to napríklad práve kategórií substance, kvality, kauzality, obsahu, zákona, podstaty, vývinu atď.

A. V poriadku. Po skúsenostiach z našej nedávnej krízy je však zrejmé, že u nás je každý takýto pokus riskantný a v podstate revizionistický.

B. Domnievaš sa teda, že u nás treba zaľixovať a aby som tak povedal, kanonizovať odkaz klasikov marxizmu-leninizmu. Ale uváž predsa, že to nie je možné. Keď všetko takéto kanonizovanie priam umŕtvuje marxistickú dialektiku. Podstata materialistickej dialektiky je predsa v tom, že pohotove reaguje na všetky impulzy skutočnosti a že sa diferencuje a zdokonaľuje spolu s pokrokom praxe a poznania.

A. Nateraz však našou prvoradou, priam politickou úlohou je principiálny boj proti všetkým deformáciám a redefiníciám kategórií marxizmu-leninizmu.

B. Aj keď už uplynulo takmer osem rokov od augustovej krízy roku 1968?

A. Celkom iste. Každá snaha o akékoľvek redefinície a reinterpretácie kategórií marxizmu-leninizmu je revizionizmom. Treba ich plne akceptovať v ich autentickom zmysle a význame a dôkladne si ich osvojiť. Je to našim spoločenským záujmom. Okrem toho sú schválené príslušnými nadriadenými orgánmi. A človeka zaväzujú.

B. Slovom *summa potestas* ich ustanovila a treba ich teda plne rešpektovať. Presne tak ako si sa nedávno sám vyslovil: "nech myslím ako myslím, vždy mi to vychádza ako tamtým hore". Už takmer pred sedemsto rokmi vyhlásil scholastický filozof Duns Scotus, že boh nechce dobro preto, lebo naziera, že je dobré, ale dobro je dobré preto, že to tak boh ustanovil zo svojej absolútnej vôle.

A. Už zasa strúhaš nejaké žarty. Človeka by čert zobral.

B. Už to tak asi bude.

2

A. Tak či onak, nemôže byť predsa nik marxistickým filozofom, kto pochybuje o existencii substancie alebo o existencii hmoty objektívne nezávislej na subjekte. Istý náš kolega, takisto starší, nedávno sa vyslovil, a myslím, že veľmi priliehavo, že len na základe jednostrannej a subjektivistickej interpretácie myšlienok z ranných Marxových spisov sa tvrdí, že matéria nemá nijakú objektívnu existenciu, nezávislú od človeka. V takýchto tvrdeniach sa zrejme ešte uplatňujú neblahé vplyvy reakčného camapizmu a štrukturalizmu.

B. Vynechajme teda interpretáciu a poďme, ako žiadaš, *ad fontes*. Marx tvrdil doslova, že "ani príroda, vzaté abstraktne, fixovaná pre seba, odtrhnuto od človeka, nie je pre človeka ničím". Je predsa v súlade s klasikmi marxistickej filozofie, ak tvrdím, že vďaka prakticko-poznávačej aktivite ľudstva sa na každom vývinovom stupni modifikujú objekt i subjekt. Tieto modifikácie si možno vysvetliť len z ich vzájomného, dialektického pôsobenia sprostredkovaného historickou praxou ľudí.

A. Čože? Ty teda tvrdíš, že reálne, objektívne predmety nemožno postihovať ako také? To je zrejmy ústup na pozície subjektívneho idealizmu.

B. Myslím, že nie. Ja len tvrdím, a ako dúfam, v duchu autentického marxizmu, že všetky naše poznatky a konkrétne výpovede sú výtvorom spoločenskoľudského subjektu, no zároveň vypovedajú o reálnych objektoch, a to nie bez ich charakteristického podielu. Súčasne však v boji proti subjektivismu a v krajných polohách proti subjektívnemu idealizmu treba dbať o to, aby sme neskĺzli na pozície objektivistického, mechanistického a vulgárneho materializmu.

A. To, čo tvrdíš, znamená ústup na pozície akéhosi mľandavého a okúňavého materializmu, je to vlastne hľadanie akejsi strednej cesty medzi materializmom a idealizmom.

B. Ja sa však domnievam, že takto sa moja téza môže javiť iba z pozícií triviálneho materializmu, ktorý s autentickým Marxom nemá nič spoločného.

A. A ako chceš teda obhájiť principiálny materialistický postoj, ak ho rozmeľuješ subjektivismom?

B. Akým subjektivismom? Ja iba tvrdím, a myslím, že v súlade s citovaným Marxovým výrokom, že dokonca aj príroda, tak ako ju apercipujeme, a to celkom zrejme v prírodných vedách, má aj istú ľudskosubjektívnu dimenziu.

A. Ty teda popieraš jeden zo základných argumentov, svedčiacich pre materializmus, že objektívna realita ako taká existovala pred vznikom človeka?

B. Čo je to objektívna realita ako taká? Hovor konkrétnejšie.

A. No prosím: trebárs taká materiálna entita ako je atóm.

B. Taký predmet, ako dnes apercipovaný atóm sa predsa špecificky líši od atómu apercipovaného - prostredníctvom vtedajšej fyziky - pred sto rokmi. Pýtam sa teda znovu: čo je to objektívna realita ako taká. Čo je tzv. vec osebe?

A. Ty si zrejme advocatus diaboli. Neexistovala teda objektívna realita pred vznikom človeka?

B. To nepopieram. Len treba dodať, tak ako to nedávno vyslovili aj niektorí sovietski filozofi: svet existoval pred človekom, to znamená, vzhľadom k človeku. Principiálne povedané, dialektickomaterialistický a nie vulgárnomaterialistický prístup k tejto otázke je takýto: kognitívno-praktická aktivita ľudí je prameňom tak transformácií existenčného prostredia človeka, ako aj premien jeho samého. Postupne vždy hlbšie prenikáme do podstaty objektívnych faktov a do ich rozpornosti, pričom v svetle modifikovaných prístupov aj tieto fakty sa vynárajú v obmenenej podobe.

A. Hovoriš, že materiálny svet sa modifikuje v procese kognitívno-praktickej aktivity spoločenského človeka. Ako potom čo najadekvátnejšie vyjadríme, čo rozumieš materialitou. Čo je to, čo sa v tomto procese premieňa?

B. Predovšetkým chcem konštatovať, že reálny objekt alebo predmet sa tak ochotne nepodrobuje úsiliu človeka; obyčajne mu úporne vzdoruje, než sa ho človek kognitívno-prakticky zmocní. Preto každý pozitívny efekt v snahe o dosiahnutie vyššieho stupňa spredmetnenia, to napríklad znamená dnešného apercipovania atómu voči minulým prístupom k nemu, nie je iba výrazom tvorivej aktivity kognitívneho subjektu, ale zároveň a spolu aj relatívne špecifických zákonitostí objektu.

A. Čo je však to, čo sa spredmetňuje? Nie je práve to materialitou?

B. Matéria je v univerzálnom, t.j. filozofickom zmysle práve efekt spredmetňovania. Pýtaš sa, čo je to, čo sa spredmetňuje? V krátkosti teda toľkoto: z faktov vyplývajúcich z procesu spredmetňovania v subjektovo-objektovej dialektike, môžem dedukovať, že je *čosi* (nie ako vlastnosť, teda určenosť) mimo môjho vedomia. Myslím, že toto tvrdenie je v úplnom súlade napríklad s polemikou a námietkami Engelsa proti Dühringovým vývodom. Domnievam sa, že toto *čosi* mimo môjho vedomia je antichaotické, veď ináč by sa predsa ani prax ani poznanie nemohli prehlbovať. Chaotické bytie nemohlo by vstúpiť do kontaktu s aktívnym subjektom a bolo by kognitívne a prakticky nezvládnuteľné.

A. Tvrdíš teda, že antichaotickosť bytia je podmienkou navodenia praxe a poznania.

B. Presne tak. Engels hovorí o prázdnom bytí ako o predpoklade určenia alebo spredmetnenia bytia. Možno povedať, že len určitý konkrétny poriadok konštituuje

predmet. A tak teda bytie mimo môjho vedomia, bytie nezávislé na spoločensko-ludskom subjekte je pozadím reálnej či objektívnej skutočnosti. Podotýkam ešte, že každý predmet sa v procese praktickej aktivity ľudí postupne od-predmetňuje a desubjektívizuje, no vzápätí v dôsledku kognitívneho obohatenia a vzostupu človeka sa opätovne spredmetňuje, no už na diferencovanejšej a obmene-nej úrovni.

A. Ty si skutočne advocatus diaboli.

3

A. O otázkach, o ktorých sme minule hovorili, veru dlho som premýšľal. Svoje úvahy o procese spredmetňovania si rozviedol na príklade atómu. No dobre. Nazdávam sa však, že existujú nejaké skutočne posledné, ultimné materiálne entity, konkrétne určené a večné, ktoré sú naozaj najzákladnejšími stavebnými prvkami hmoty.

B. Práve mechanistický svetonázor vychádza z elementaristických predstáv, z redukovania objektu na východiskové elementy. Podľa neho realita je efektom kombinácie akýchsi posledných, nedeliteľných materiálnych jednotiek.

A. Jednako však chápanie materiálnej entity len ako vzťahového systému, len ako štruktúry bez určenia reálnych substancií, ktoré vzťahy spájajú, je de facto maskovaný subjektívizmus, subjektívny idealizmus. Inými slovami: je to iba pustá forma, skelet bez konkrétneho obsahu.

B. Vyznávaš teda pluralitu substancií, akési homogénne monády, ktoré sa uvádzajú do vzťahov. Istý Tvoj kolega, s ktorým si ináč na spoločnej ideovej plat-forme, sa vyslovil, že takéto poňatie je v rozpore s monistickým materializmom, pre-tože, hovorí doslova, vyjadruje štruktúru vonkajších, substanciálne od seba navzájom nezávislých skutočností. Podľa neho je to vlastne prechod na štrukturalistické pozície.

A. Predsa aj moderná fyzika operuje pojmaní elementárnych materiálnych častíc. A nie je nijako mechanistickou.

B. Isteže, no neinterpretuje ich nejakou absolutisticky, ale vždy len z hľadiska určitej podstatovej roviny, do ktorej práve fyzika prenikla, ako o relatívne stálych prvkoch. Aj súčasní sovietski vedci hovoria doslova, že proces nekonečného prenikania do hĺbín skutočnosti je v rozpore s predstavou o existencii absolútne jednoduchých elementov sveta. Takáto predstava by bola predsa v rozpore so samou dialektikou. Sám Lenin hovoril, že niet absolútnej podstaty, že v prírode niet absolútnych hraníc a že je nevyčerpatel'ná. Vlastne už aj v teoretickej koncepcii Marxa je metodologicky najdôležitejší fakt odmietania elementarizmu, hľadania "posledných" častíc.

A. To však nemôže znamenať, že nekonečnosť hmoty treba chápať v zmysle nevyčerpatel'nosti súvislostí medzi súvislosťami.

B. Podľa mnohých súčasných fyzikov skutočne každá elementárna častica nie je ničím iným ako efektom vzájomných a rozporných vzťahov ostatných častíc.

A. Chceš snáď tvrdiť, že tieto Tvoje vývody sú osnované princípmi dialektického materializmu?

B. Spomeň si, že Engels výslovne vyhlásil kategóriu vzájomného pôsobenia za takú, ktorá nemá základnejšie osnovanie. A predsa sa mnohí jeho vyznavači domnievajú, že jestvujú akési posledné a najzákladnejšie elementy materiálneho bytia.

A. Na prvý pohľad je to zrejmý rozpor. Pri jeho správnej interpretácii treba sa však vyvarovať skľnntiu na platformu pozitivizmu. Vyjadri sa najprv, čo rozumieš určenosťou bytia.

B. Už v minulom rozhovore sme uviedli, že poznávacia činnosť sa rozvíjala z praktických podnetov kognitívne sa zmocniť konkrétnych vzťahov a rozporov bytia, teda postihnúť spôsoby bytia. Sami klasici marxistickej filozofie hovoria, že keď sme poznali spôsoby bytia alebo spôsoby existencie hmoty, poznali sme hmotu samu. Spôsoby objektívneho bytia sa prejavujú jeho pohybovými zákonitosťami, vzájomnými väzbami, jeho vnútornými rozporami a dynamikou. Sovietski filozofi hovoria najnovšie, že to, čo nazývame vecou, nie je nič mimo vzájomného pôsobenia.

A. Povedz mi ešte, ako by si charakterizoval vzťah pojmu vzájomného pôsobenia a pojmu štruktúry?

B. Predovšetkým musím konštatovať toto: byť v rozpornej interakcii s iným je fundamentálnou črtou spôsobu bytia každej konkrétnej skutočnosti. Sovietski filozofi hovoria: vzájomné pôsobenie je fundamentálnou vlastnosťou bytia.

A. No len opatrnejšie! Lenin sa predsa vyslovil doslova, že "len >vzájomné pôsobenie< = prázdnota".

B. Ale rozpor medzi Engelson a Leninom je iba zdanlivý. Text z Hegla, ktorý Lenin glosoval touto poznámkou jasne nasvedčuje, že Lenin označil výrazom prázdnota len izolovaný vzťah vzájomného pôsobenia. To znamená, že nijaký konkrétny vzťah vzájomného pôsobenia nesmieme izolovať od ostatných konkrétnych súvislostí, ale musíme dbať na jeho zaradenie do komplexnej štruktúry týchto vzťahov. Pri tom ďalej treba mať na pamäti, že z hľadiska nevyčerateľnosti hmoty, z hľadiska koncepcie štruktúrnych úrovní niet poslednej podstaty objektívnej reality.

A. Ako je teda určený ľubovoľný konkrétny predmet?

B. Iba vzájomné pôsobenia, ich špecifická konštelácia alebo uzol vzájomných pôsobení konštituuju predmet. Každý konkrétny predmet možno pochopiť iba v jeho diferencovanosti, v jeho väzbách a rozporoch, v jeho dialektickoštruktúrálnej členitosti. Znovu pripomínam, že klasici marxistickej filozofie sa vyslovili, že poznávame iba konkrétne spôsoby bytia.

A. Teda podľa Tvojej mienky poznávame iba vnútornú a rozpornú relationalitu konkrétnej skutočnosti.

B. Nielen podľa mojej mienky. Myslím, že je celkom v súlade s dialektickým materializmom, ak poviem, že práve jednota vnútorných rozporných vlastností predmetu vyjadruje jeho štruktúru z hľadiska premien, utvárania a vnútornej dynamiky predmetu. Konečne vzťah a rozpor sú tiež základnými prostriedkami aktu myslenia vôbec. A tak teda nielen to, čo myslím, ale aj to čím myslím, musí byť vzťahom, rozporom, tvarom, štruktúrou a musí mať nehomogénny a špecifický

spôsob bytia. Aj sovietski vedci a filozofi hovoria doslova, že *ontologický* aspekt nevyčerpatelnosti hmoty je v neobmedzenosti *štruktúry* hmoty, v nekonečnosti jej vlastností, väzieb a vzájomných pôsobení.

A. Ontologická sféra je však podľa štrukturalistov svetom nevedeckého materializmu. Nedávno som na to upozornil aj v tlači.

B. Ako to? Dialektickoštruktúrnou metódou bádania prenikáme predsa do hlbokých oblastí podstaty skúmaného predmetu. Takú mienku dnes už na širokom fronte zastávajú aj poprední sovietski filozofi. Potom znie ako demagógia, keď píšeš, že štruktúrna metóda je triviálne faktografická a empirická, a že je neschopná preniknúť z číro opisnej sféry do ontologickej oblasti.

A. Podľa mojej mienky empirické poznanie však zachycuje skutočne len povrch reality. Kto chce skutočnosť poznať, musí predsa prekročiť hranice názoru.

B. Ty sa teda domnievaš, že moderná empiria nepokročila ani o piad' za obzor naivného empirizmu spred štyroch storočí? Avšak ani vtedy sa vedci nemohli obísť bez akýchkoľvek teoretických prístupov. Míňulosť sa nedá celkom zotrieť a nastoliť akási tabuľa rasa. To bol pátos doby a to boli pia desideria iniciátorov novovekého empirizmu, ktoré nemajú nič spoločné s moderným hlbinným empirizmom, teoreticky dirigovaným, ba určitou teóriou až kontaminovaným. Empíria teda nie je nijaký púhy názor. A tak teda azda právom možno povedať, že dialektickomaterialistický prístup modernej vedy k zachycovaniu konkrétneho bytia implikuje opis alebo zápis vzájomného introštruktúrneho pôsobenia konkrétneho predmetenstva.

A. Na to sa treba vyspať. A potom, pri najbližšom stretnutí uvidíme, že kto z koho.

4

A. Prichádza mi na um, že pri minulom stretnutí niekoľkokrát si použil výraz podstata, napríklad podstata predmetu. V iných súvislostiach však odmietaš takú základnú kategóriu ako je pojem substancia. Zdá sa mi, že je v tom zrejmy rozpor.

B. Predovšetkým teda: všetky naše pojmy i filozofické kategórie po dlhších či kratších historických etapách prechádzajú istými sémantickými premenami a modifikáciami. Predsa aj marxistická filozofia prevzala veľa tradičných termínov, no poníma ich práve v duchu a v súlade s marxistickou filozofiou. Ako ilustratívny príklad možno uviesť také termíny ako je konkrétne, spôsob, hmota atď. Pokiaľ ide o termín substancia, ktorý uvádzaš, je až príliš zaťažený minulými a prekonanými interpretáciami, najmä z platformy scholastickej metafyziky, a preto sa javí vhodnejším termín podstata, pravdaže v modernom význame.

A. Pokiaľ viem, kategóriou substancia sa v dejinách filozofie označoval materiálny nositeľ vlastností a vzťahov. A práve štrukturalisti abstrahujú vo svojej koncepcii štruktúry od tohto nositeľa.

B. Čo však rozumieš bližšie nositeľom?

A. Myslím, že nositeľ je morfológický základ, charakterizovaný svojou existenciou v priestore a čase. Je materiálnou bázou diferenciacie, ak už chceš, aj štruktúrne, všetkých konkrétnych predmetov.

B. Hovoriš o existencii materiálneho základu v priestore a čase. Skutočne, niet materiálnych entít, nevysloviteľných filozofickými kategóriami. No spomínam si, že si v jednej svojej uverejnenej štúdií z roku 1970 doslova tvrdil, že materialista okrem týchto kategoriálnych určení vyznáva hmotu samu. Čo je však hmota sama, ak je, ako vravíš, morfológickým základom? Morfológický základ je predsa výrazom spôsobu existencie bytia, prezentovaného vzájomnými väzbami, rozpormi a dynamikou. Teda ani tzv. nositeľ nemôže byť amorfný, bez vnútornej štruktúry a vnútorných rozporov. Sám hovoriš o morfológickom základe, teda vlastne o štrukturálne určenom základe. Napokon sami klasici tvrdia, že keď sme poznali spôsoby bytia, poznali sme hmotu samu.

A. Ak ale popieraš nevyhnutnosť existencie materiálneho nositeľa pre vysvetlenie podstaty štruktúry predmetu, ľažko sa vyhneš pozitivizmu.

B. Myslím, že to nie je tak. Pozitivizmus predsa ignoruje otázky, ktorých sme sa už dotkli, ako je otázka spoločenskoľudskej praxe a jej historickej diferenciacie, ako je otázka dialektickej oscilácie kognitívno-praktického subjektu a objektívnej reality, ako je otázka prenikania do dialektickoštruktúrálnej podstaty materiálneho sveta, jeho vnútorných zákonitostí atď.

A. Chceš teda povedať, že pojem substancie treba odmietat'?

B. Azda sa ho ani netreba vzdať, ak sa dištancujeme od jeho tradičného chápania. Treba ho skutočne redefinovať, i keď sa Ti tento termín nepozdáva, asi takto: je výrazom jednoty diferenciacie a rozpornej dynamiky objektu. V tomto zmysle sa o to pokúsili už aj niektorí sovietski filozofi.

A. Domnievam sa a som stále o tom presvedčený, že z pozícií nášho svetonázoru treba odmietat' celý štrukturalizmus ako antimarxistickú reakčnú doktrínu, a to predovšetkým preto, že je v principiálnom rozpore s marxistickou dialektikou. Je to otázka prvoradej naliehavosti.

B. Niektorí štrukturalisti stavajú skutočne synchroniu proti diachronii. To znamená, že odmietajú rozpor ako podstatný faktor historického pohybu, že ignorujú vyvíjajúcu sa ľudskú prax ako základ pohybu a modifikácií všetkých štruktúr a ich zložiek. Treba zásadne zavrhať všetky antidialektické varianty štrukturalizmu, ktoré negujú diachroniu osnovanú na dialektickom prístupe a ktoré redukovujú interpretáciu dejinného pohybu na kinematografický sled simultánných záberov. Treba ich odmietat' ako poplatné pozitivizmu. Aj sovietski filozofi a vedci tvrdia, že prístup k analýze javu treba osnovať prizeraním na jednotu dvoch organicky zviazaných aspektov - štrukturálneho a dialektického.

A. To však už nie je skutočný štrukturalizmus.

B. Myslím, že veľa nedorozumení v problematike štrukturalizmu vzniklo z faktu, že mnohé jeho varianty, najmä synchronne interpretované a teda redukované štrukturalizmus sa nepripustne extrapoloval na celú oblasť štrukturálneho bádania. Ja sám som termín štrukturalizmus interpretoval aj v minulosti vždy v súlade a zhode s materialistickou dialektikou. Jednako len kvôli prípadným nedorozumeniam používam už dlhšie termín štruktúrológia a takmer výhradne výraz dialektika štruktúr. aby som takto zdôraznil moment dialektiky štruktúrálnych interakcií.

A. Zdá sa mi, že čertovsky dribluješ. No posledné slovo ešte nepadlo.

V

(Posledné slovo)

A. Musím Ti pripomenúť, že sa u nás po roku 1945 stalo módou prežúvať politicky už zneužitý štrukturalizmus. Nebola to náhoda. Ako som sa rozpisal aj v dennej tlači, štrukturalizmus vstúpil tentokrát priamo do služieb imperialistickej ideologickej diverzie.

B. Čo všetko sa nezneužilo? Nacizmus sa lúčil so svojou existenciou po posledných zničujúcich úderoch Beethovenovou hudbou a tou istou hudbou sa oslávilo vzápätí víťazstvo nad ním. Klérofašizmus u nás kedysi zneužil Štúra odkaz a keď prešlo niekoľko desaťročí, pamiatke Ľudovíta Štúra postavili pomník nad Dunajom.

A. Všimni si však, ak sa mám vyjadriť k meritu veci, že jedným z najvýznamnejších iniciátorov československého štrukturalizmu bol Jan Mukařovský. Jeho štrukturalizmus sa sformoval ako konglomerát schopenhauerovskej filozofie s rozvojom prírodných vied. Mukařovského štrukturalizmus je v rozhodnej opozícii voči dialektickej metóde a dialektickému ponímaniu vývinu.

B. To je teda neobyčajne kuriózne konštatovanie. Spomínam si, že si aj o tomto svojom objave nedávno písal aj v dennej tlači. Nečudujem sa potom, že po takýchto "meritómnych" glosách Mukařovský sa zatrpknuto vyjadril takto: "Dočítal som sa nedávno. Je moja jediná vedecká zásluha je v tom, že som ukázal cestu, ktorá nikam nevedie." Pripomínam, že nebohý František Votruba vysoko ocenil mocný a pozitívny vplyv J. Mukařovského na vývin českej literatúry a kultúry. Ak to Tvojmu suverénnemu postoju nestačí, upozorňujem Ťa ešte, že známy marxistický vedec Bedřich Václavek svojho času takto písal o Mukařovskom: "Vrele vítam Mukařovského tézy o neprestajných a dialektických vzťahoch a rozporoch umenia a mimoumeleckých oblastí; podľa neho estetická funkcia je dynamická a je zložkou súvislostí ľudských kolektívov a individuí so svetom." Vieš Ty vôbec o tom, že aj na Slovensku vyšla kedysi jeho knižka *Dialektické rozpory v modernom umení*?

A. Jednako som len presvedčený, že je holým eklekticismom "naštepovať" na dialektický materializmus štrukturalistický prístup k predmetu vedeckého bádania.

B. U nás sa často, ale, žiaľ, paušálne poukazuje na veľký prínos sovietskych filozofov. Pováž, že tento ich prínos sa týka aj dialektickoštrukturalného výskumu.

A. Všimol som si, že v tomto našom dialógu o niektorých ústredných otázkach marxistickej filozofie pričasto vyhľadávaš, áno, vyhľadávaš, mienku len tých sovietskych filozofov, ktorí sa s Tebou zhodujú.

B. Čože? Ty tvrdíš, že sa zhodujú so mnou, ktorého tak často biľaguješ ako revizionistu, a to vždy vtedy, keď s tebou nesúhlasím? V súvisе s Tvojou výčitkou je zábavné si uvedomiť, že väčšina textov sovietskych filozofov, na ktoré sa odvolávam, vychádza aj po slovensky, a to v značných nákladoch.

A. Ako vidím, ty nie si púhy advocatus diaboli, ale sám čert.

B. No pravdaže? Kedykoľvek v diskusii narážaš na ťažkosti, s ktorými si nevieš rady, obyčajne vyhlasuješ, že vec je jasná a netreba o nej diskutovať. Konečne, máš vlastne pravdu. S revizionistami, heretikmi, ľuďmi posadnutými čertovinou nehodno ani diskutovať, už aj preto nie, že je v nich čert a čert je predsa prešibaný dialektik. Ak som teda čert, dovoľ, aby som sa Ti revanžoval: vo svojom vývinovom trende je tvorivá práca často sprevádzaná omylmi a chybami a treba ich prekonávať na ceste k hlbšiemu poznávaniu skutočnosti. Napriek tomu, celý tento proces, ak je takto podnecovaný, ale len vtedy, a nie mechanicky determinovaný a dirigovaný, nenaruša charakteristickú osobnostnú vývinovú líniu ideového a kultúrneho tvorcu.

A. Spomenul som hneď na počiatku nášho dialógu, že som kedysi ako mladý študent patril do kruhu progresívne zmýšľajúcej mládeže. Mnohí z nich neskoršie zlyhali, popripade i dezertovali, ako som o tom pred niekoľkými rokmi aj písal. Hovor si čo chceš, fakt je, že azda ja jediný po rokoch legálnej činnosti na línii pokrok - demokracia - socializmus stal som sa ilegálnym bojovníkom a marxistickým filozofom. A to napriek tomu, že tempore mutantur.

B. Ako vidím, opätovne sa vyhýbaš priznať otvorene, a to by sa na bojovníka ako si Ty aj patrilo, ako si konkrétne rozvíjal svoju pokrokovú činnosť v rokoch "legálnej činnosti". Ak si bol v študentských rokoch, ako vravíš, "fanaticky presvedčený", že "budúcnosť patri komunizmu", v rokoch svojho učiteľského a ideovo-kultúrneho pôsobenia počas ďalších takmer dvadsať rokov toto presvedčenie si vymenil za diametrálne odlišnú ideológiu - ako sa možno dočítať v množstve Tvojich článkov ladených národnársko-luteránsky, ktoré vychádzali v dlhom rade týchto rokov.

A. Ale daj už konečne pokoj a nezapáraj stále!

B. No prosím. Nie som predsa dôstojný a meravý metafyzik, akým je satan, ale len obyčajný čert, ktorý musí mať aj isté porozumenie pre povahu človeka a pre jeho slabé stránky. Dovoľ iba, aby som ešte konštatoval, že celý tento náš dialóg jasne svedčí, aký si Ty vždy bol veľký bojovník za svoje presvedčenie vo všetkých jeho radikálnych obmenách.

NEHNEVAJ SA, IGOR ...

Populeus: Nehvevaj sa, Igor, ale musíš si konečne uvedomiť, že samému Leninovi bolo vždy milšie, keď niekto vedel jasne, čo chce a keď o tom otvorene hovoril. Dokonca mal radšej aj otvoreného nepriateľa, lebo mal vôbec radšej každú charakternosť.

Pireus: Vďaka za úprimnosť, i keď je neomalená. Mal by som teda trochu vstúpiť do seba.

Populeus: Treba nastoľovať veci v celej ich nahote a pomenovať ich tak, ako ich treba menovať.

Pireus: Tak, tak.

Populeus: Daj si teda svoj ideový zmätko konečne do poriadku!

Pireus: Čo konkrétne?

Populeus: Treba ísť ad fontes. Tvoja ideová kríza, ktorá sa stala chronickou, má svoje korene už v období tzv. vedeckej syntézy, keď si v mnohom ohľade podliehal viedenskému novopozitivismu a neskoršie jeho štrukturalistickému variantu. No a to znamená, že v Tvojom myslení čosi neklape.

Pireus: Aha!

Populeus: Zanovite zotrávaš v tom, že tzv. slovenská kultúrna avantgarda z konca tridsiatych a začiatku štyridsiatych rokov zohrala pokrokovú úlohu. Lenže pokrokový je jedine materializmus. O tom, myslím, netreba ani hovoriť. No a čo z toho vyplýva, je očividné. Nuž ak aj idey slovenských novopozitivistov ako aj narealistov pomáhali rozkladať jednotu klerikálneho tábora u nás, ide tu doslova len o vyvrcholenie protirečenia v tábore imperializmu. Fašizmus totiž svojou zverskosťou pomáhal otvárať oči topiacim sa a ubiedeným. Je preto azda pokrokový či revolučný?

Pireus: To je skutočne zaujímavé porovnanie.

Populeus: Dejiny našej progresívnej ideovej aktivity sa vyvíjali vždy len ako boj materializmu proti idealizmu a je preto idealizmom tvrdiť, že napríklad dejiny filozofie na Slovensku sa vyvíjali ako dejiny boja pokrokovejšieho s reakčným v samom idealistickom tábore. To je celkom jasné a nepochybné.

Pireus: Pokiaľ však viem, sám Lenin označoval niektoré idey za reakčné z hľadiska úloh revolučného proletariátu a za pokrokové z hľadiska všeobecných demokratických úloh v danej historickej epoche.

Populeus: Myslím, že Ty máš najmenej právo, po tom všetkom, čo si hlásal, odvolávať sa na Lenina. Nehvevaj sa, Igor, ale takýmito úhybnými manévrami nikdy nedospeješ k jasnému a principiálnemu postoju.

Pireus: Nijako nemôžem pochopiť, ako možno snahy slovenskej kultúrnej avantgardy porovnávať so "zásluhami" imperializmu o revolúciu.

Populeus: Len sa nevykrúcaj. Povieť Ti úprimne, že zo samotnej podstaty vecí zásadne vyplýva, že tu ide o analógiu s ruvačkou medzi dvoma darebákmi. Tvoje stanovisko je liberalistické a preto len otupuje ostrie triedneho boja.

Pireus: Toto je teda skutočne jasná logika a otvorená reč.

Populeus: Môžem predložiť aj konkrétny a neklamný doklad. Váš tzv. avantgardný zborník *Áno a nie* z roku 1938 uvádza tézu, že "naše úsilie nemôže a nebude slúžiť žiadnej >ideológii<". Je to téza, s ktorou sa bolo možno stretnúť u nás ešte i v najnapnutejších dňoch roku 1938.

Pireus: No počkaj! Koniec vety si zamlčal. Znie takto: "naše miesto je v radoch bojovníkov proti kultúrnemu spiatocníctvu".

Populeus: Predstavme si, aké by bolo naše východisko, ak by ním mala byť činnosť "vedeckej avantgardy z konca tridsiatych rokov". Nebol by to V. I. Lenin ani dialektický materializmus, ale carnapovský dialektický novopozitivismus, ktorého sídlo je dnes náhodou v USA.

Pireus: Toto je teda neobyčajne zásadné konštatovanie. Dovoľ však, aký postoj si Ty sám zaujímal a verejne hlásal v týchto kritických rokoch? Spomínam si, že v týchto rokoch, konkrétne roku 1939 publikoval si tieto riadky: "Lebo to by už raz tiež malo byť jasné kresťanom, tzv. kresťanským štátom jasné: len v materii existujú odpadky. A každý názor, i idealizmus sám, ktorý odpadky ducha uznáva, nesie i nevedome prvky materializmu a tedy vlastnej úpadkovosti."

Populeus: Lenže už roku 1954 som sa na smolenickej konferencii autokriticky priznal, že z biedy som sa vymanil už pri písaní svojej knihy *V hľadani človeka* (1943).

Pireus: No, no, aký si Ty len charakterný človek! Spomínam si, ako si v tejto knihe veľa toho popísal o akčnom programe Ježišovom, o tom, ako ľudia božie objektívno pokazili, o Sorokinovej kritike Leninových omylov. Názorovú filiáciu svojich náhľadov, uplatnených v tejto knihe, si odvodil z Bergsona a Losského. A nielen to: na spomenutej konferencii si uviedol okrem iného doslova aj toto: "v tridsiatych rokoch prestali sme byť úplne ostrážiti a počali sme považovať za marxistické, materialistické aj myšlienky viedenských carnapistov, ba počali sme sa riadiť v zmysle tohto, s odpustením >materializmu<".

Populeus: Čo bolo, bolo. Každý z nás je viac-menej poznačený závažnými peripetiami uplynulých čias. Ide však o to, že zatiaľ čo som si dával svoje veci do poriadku, Ty zanovite a tvrdohlavo zotrvávaš vo svojich bludných názoroch.

Pireus: Konkrétne akých?

Populeus: Ty neústupne hlásaš v rozličných obmenách štrukturalizmus, ktorý ako "modernizovaný" variant novopozitivismu je v súčasnosti najnebezpečnejším pokusom rozvrátiť učenie marxizmu-leninizmu. Tvrdím, že práve štrukturalisti mali účasť na príprave a realizácii krízy u nás v rokoch 1968/69.

Pireus: Už len chýba dodať: hic est heresiarcha! Vonkoncom som nepochopil, v čom sa prejavoval tento pokus o rozvrat marxisticko-leninskej filozofie.

Populeus: Tak predovšetkým: revizionisti štrukturalistického razenia ako si Ty sám, pojali zámer opravovať dialektickú metódu štrukturalistickou metódou.

Pireus: Aha! To zrejme reaguješ na tieto moje slová: v svetle nových praktických skúseností a vedeckých objavov treba obsah kategórií marxistickej dialektiky *interpretovať* na báze dialekticko-štruktúrneho prístupu, ako na to upozorňujú aj sovietski vedci. V Sovietskom zväze sa v súčasnosti venuje skutočne mnoho pozornosti reinterpretácii filozofických kategórií v dôsledku objavov modernej vedy a teoretických rozborov dialektiky štruktúry. Týka sa to najmä kategórie substancie, kvality, kauzality, obsahu, zákona, podstaty, vývinu atď. Ďalej sa poukazuje na to, že poznanie štruktúry rôznych úrovni je poznaním podstaty objektov.

Populeus: Lenže fakt je, že štruktúrna metóda je triviálne faktografická a neschopná preniknúť z číro opisnej oblasti do ontologickej sféry. A to znamená negáciu vedy. Ani túto okolnosť nemožno beztrešne obísť, ako vyplýva zo samotnej podstaty vecí. Aké závery z toho vyplývajú, je zjavné: je úlohou všetkých našich zdravých filozofov bojovať proti tomu.

Pireus: Ale veď sami sovietski filozofi a vedci hovoria, napríklad vo Filozofickej encyklopédii, v jej piatom zväzku, že štruktúrny prístup a súčasné metódy systémovo-štruktúrnej analýzy, nie azda na úrovni triviálneho opisu, ale práve naopak, znamenajú kognitívne preniknutie do hlbinných zákonitostí materiálnych predmetov a procesov.

Populeus: No len počkaj! Tvrdil si, a nie raz, že dialektika vývinu vedy dokazuje, že niet poslednej podstaty objektívnej reality. Takéto stanovisko bolo u nás počuť ešte aj roku 1970. To je poburujúce.

Pireus: Ale veď práve v tom istom roku vyšla Filozofická encyklopédia, z ktorej som práve citoval. Konštatuje sa v nej tiež, že metodologicky najdôležitejší vo vedeckej koncepcii Marxa je fakt odmietania elementarizmu, hľadania "posledných", ďalej nedeliteľných častí.

Populeus: Citáty ešte nie sú všetko, citátni si môžem poslúžiť aj ja. Rozhodne platí, že každý ústup od substančnej problematiky k vzťahovému ponímaniu, teda v konečnom dôsledku sklznutie na pozitivistickú a subjektívno-idealistickú platformu, je zradou progresívneho postoja vo vedeckom poznávaní. Aj môj kolega a krajan, ktorý má veľkú erudíciu a skutočne výstižný ideologický prístup k týmto otázkam, vyhlásil v úplnej zhode s mojím stanoviskom, že príčiny krízy v radoch inteligencie sú okrem iného práve v zriekaní sa substančnej ontológie a v podliehaní vplyvom štrukturalizmu. O tom všetkom vlastne ani netreba hovoriť.

Pireus: Azda predsa len poviem aspoň toto: myslím, že ak platí Engelsova mienka, že vnútorná podstata hmoty sa odкрýva pomocou vzájomných pôsobení, potom je nevhodné ponímať hmotu ako nejakú homogénnu a rigidnú substanciu. Aj

podľa sovietskych filozofov pojem substancie môže vyjadrovať len vnútornú štruktúrnú diferenciáciu predmetu.

Populeus: Lenže štruktúrne môžeme čiastočne zachycovať iba povrch predmetu, ale nie jeho vnútorné jadro, jeho substanciu.

Pireus: Uvediem teda príklad. Ak je príkladom štruktúry vzájomných pôsobení povedzme model atómu, čo znamená pojem substancie atómu, ak nevyjadruje práve túto štruktúru? Myslím, že každé iné chápanie substancie je jej identifikáciou s akýmsi demiurgom konkrétnych pôsobení, je to akási emanačná teológia.

Populeus: Mám námietky aj pokiaľ ide o výrazy dialektika štruktúry a štruktúrna dialektika. Aká štruktúrna dialektika, keď jestvuje iba materialistická dialektika? Je úlohou zdravého jadra našich filozofov bojovať proti takémuto zneužívaniu kategórii marxistickej filozofie. Myslím, že to je celkom jasné.

Pireus: Ja si zása myslím, že ak v rámci dialektického materializmu tolerujeme napríklad termín dejinná dialektika alebo termín dialektika vývinu, možno pripustiť aj oba diskutované termíny. Nemajú nič spoločného so synchronickou alebo mimočasovou koncepciou štrukturalizmu.

Populeus: Myslím však, že je vonkoncom neoprávnené nahradzovať dialektický materializmus systémovo-štruktúrnou metodológiou či dokonca štrukturalistickou doktrínou. To je zásadná otázka, o ktorej netreba vlastne ani diskutovať.

Pireus: Predsa len chcem konštatovať, že v celom rade štúdií som zdôvodňoval tento svoj poznatok: štruktúrológia, ktorá chápe svet ako diachronicko-synchronické univerzum a kontinuum, je organickým komponentom dialektického materializmu. Pojem dialektiky štruktúry je výrazom dialektiky štruktúrnych interakcií.

Populeus: Len pomaly! Ak sa usiluješ zachraňovať štrukturalizmus tým, že ho "vylepšíš" spojením s dialektikou, potom Ťa musím upozorniť, že nikde, ani keď je reč o vzťahu marxizmu-leninizmu s buržoáznymi ideológiami, nemôže platiť zákon konvergencie.

Pireus: Štruktúrny aspekt však rozhodne zahŕňa aj genetický a vývinový zreteľ. Tento aspekt, ak ho domyslíme, vlastne ani nemôže ignorovať dialektický, genetický a historický moment skúmaného javu. Sovietski filozofi prizvukujú, že prístup k analýze daného javu s prizieraním na jednotu dvoch zviazaných aspektov - štruktúrneho a dialektického - je jedným z najzákladnejších princípov súčasného vedeckého poznania. Táto mienka sovietskych filozofov a vedcov nie je konštatovaním púhej konvergencie dvoch aspektov, ako mi vytýkaš, ale priamo ich organickej jednoty.

Populeus: Lenže, opakujem, citáty ešte nie sú všetko, citámi si môžem poslužiť aj ja.

Pireus: Dovoľ, prosím. Ak sa v tomto dialógu odvolávam na viacerých sovietskych mysliteľov, nerobím tak preto, aby som si vybudoval ideovú platformu azda bez vlastného teoretického úsilia. Robím tak výlučne len preto, aby som poukázal na

to, že vo svojom myšlienkovom úsilí nie som izolovaný. Ak mi teda vytýkaš, že môj údajný novopozitivismus štrukturalistického razenia je najnebezpečnejším pokusom rozvrátiť učenie marxizmu-leninizmu, musím Ťa upozorniť, že ideovú platformu, ktorú zastávam, prijímajú aj viacerí významní sovietski myslitelia.

Populeus: Lenže treba si ešte všimnúť, ako sa vyjadril priateľ R., že sa u nás už od rokov bezhlavo preberá politicky zneužitý štrukturalizmus v službách nepriateľskej ideologickej diverzie. Núka sa preto Gorkého otázka: s kým idete, československi teoretici?

Pireus: Zdá sa mi, že si si určil úlohu zvrchovaného arbitra v otázkach interpretácie marxistickej filozofie.

Populeus: Aký arbiter? Keď raz niekto tvrdí, že by sa mala tolerovať určitá autonómnosť a samostatnosť vedy, nuž neprekvapuje potom záver, ktorý z toho vyplýva: veda vraj nemôže byť stranícka. Lenže toto už naozaj nemožno beztretno obísť.

Pireus: Ja sa však domnievam, že každý absolutizmus, fanatizmus a intolerancia je len na prekážku ideovému a sociálnemu progresu práve tak, ako na druhej strane nihilizmus a nezodpovednosť.

ERRÁTA

V 1. čísle IV. ročníka *Organonu F* (1997) na s. 75¹¹ namiesto "pojmom **P** a jeho štádiami P_1, \dots, P_n " má byť "pojmom **P** a vyvíjajúcim sa pojmom **P** s jeho štádiami P_1, \dots, P_n " a namiesto "v tomto prípade **P** i jeho" má byť "v tomto prípade **P**, **P** i jeho". Na s. 75¹⁴ namiesto "(lebo **P** sa vyvíja)" má byť "(lebo **P** sa vyvíja)".

Ďakujeme za porozumenie.